

ปรัชญาการศึกษาตามลัทธิอัตถิภาวนิยม

ลัทธิอัตถิภาวนิยม (Existentialism) เป็นปรัชญาที่ค่อนข้างใหม่ ซึ่งได้มีการนำมาประยุกต์ใช้กับทฤษฎีการศึกษาและปัญหาทางการศึกษาเมื่อไม่นานมานี้เอง ปรัชญานี้มีรากฐานมาจากความคิดของนักปรัชญาชาวเดนมาร์ก ที่ชื่อ ซอเรน คีเคอร์กอด (Soren Kierkegaard : 1813-1855) และก็ได้รับการพัฒนาเพิ่มเติมขึ้นอีกในคริสต์ศตวรรษที่ ๒๐ โดยนักคิดหลายคน เช่น มาร์ติน บูเบอร์ (Martin Buber : 1878-1965) นักปรัชญาและเทววิทยาชาวฮิว มาร์ติน ไฮเดกเกอร์ (Martin Heidegger : 1889-1976) นักปรัชญาชาวเยอรมัน และฌอง-ปอล ซาทร์ (Jean - Paul Sartre : 1950-1980) นักปรัชญาชาวฝรั่งเศส สำหรับในสหรัฐอเมริกา นักวิชาการ เช่น ยอร์จ เอฟ. คเนลเลอร์ (George F. Kneller) และ แวน คลีฟ มอร์ริส (Van Cleve Morris) ก็ได้นำปรัชญานี้มาใช้ในการศึกษาดังแต่ ค.ศ. ๑๙๕๐ เป็นต้นไป

๑. แนวคิดทางปรัชญา ซอเรน คีเคอร์กอด ผู้ได้รับการยกย่องว่าเป็นผู้ให้กำเนิดปรัชญานี้ ได้เสนอความคิดที่โดดเด่นกว่าคนอื่น ๆ ในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ หลายประการ และความคิดเหล่านี้ก็ได้กลายมาเป็นพื้นฐานของลัทธิอัตถิภาวนิยมในเวลาต่อมา เช่น เขาได้บรรยายถึงปัจเจกบุคคลที่อยู่โดดเดี่ยวในโลกที่เน้นวิทยาศาสตร์ และวัตถุวิสัย (objectivity) เพราะวิทยาศาสตร์มุ่งแต่วัตถุวิสัยนี้เอง จึงทำให้คนเห็นห่างจากความเชื่อแบบคริสเตียน วัตถุวิสัยทำให้คนต้องขึ้นอยู่กับกลุ่มหรือผู้อื่น ขาดความเป็นตัวของตัวเอง คนไม่กล้าประพุดคิด แตกต่างจากบรรทัดฐานของสังคมที่วางไว้ เพราะถ้าทำตามความคิดหรือความเชื่อของตนเองก็จะกลายเป็นการปิดกั้น วัตถุวิสัย (Subjectivity) มากไป ไม่ใช่วัตถุวิสัย ซอเรน คีเคอร์กอด เรียกร้องให้คนหันมายึดถือวัตถุวิสัย ดัดสันใจเลือกกระทำสิ่งต่าง ๆ ด้วยตนเอง ทำความเข้าใจในเรื่องวิญญาณ และรับผิดชอบชะตาชีวิตของตนเอง

เขาโจมตีระบบความคิดในสมัยนั้นว่าทำให้คนไม่เป็นตัวของตัวเองโดยการให้ความสำคัญต่อความคิด มากกว่าตัวผู้คิด ในชีวิตจะมีสิ่งที่เราต้องเลือกอยู่ตลอดเวลา และเราเท่านั้นจะต้องเป็นผู้คิดว่าจะเลือกอะไรดี และรับผิดชอบต่อการเลือกของเรา ไม่มีใครมาคิด หรือเลือกแทนเราได้ การศึกษานั้นควรจะเน้นทั้งอัตวิสัยและศาสนา คือมุ่งพัฒนาตัวผู้เรียนและสัมพันธ์ภาพของผู้เรียนกับพระผู้เป็นเจ้าควบคู่กันไป ซอเรน คีเคอร์กอด ไม่สนับสนุนการอาชีวศึกษา และ วิชาเทคนิคต่างๆ เพราะเป็นวิชาที่มุ่งไปในทางโลกิยะมากเกินไป

ความคิดของ ซอเรน คีเคอร์กอด ออกจะล้ำสมัยไปสักหน่อยในขณะนั้น จึงไม่ได้รับความสนใจจากนักวิชาการและปัญญาชนเท่าใดนัก ต่อมาเมื่อมีการแปลงานเขียนของเขาออกเป็นภาษาเยอรมันและอังกฤษในภายหลัง ความคิดดังกล่าวจึงแพร่หลายและได้รับการยอมรับมากขึ้น

ผู้ที่สนใจ และนำความคิดของ ซอเรน คีเคอร์กอด มาสานต่อผู้หนึ่งก็คือ มาร์ติน บูเบอร์ ซึ่งถึงแม้จะเกิดในยุโรปและได้รับการศึกษาอย่างดีในยุโรป แต่ก็ได้ร่วมกับชาวยิวในขบวนการจัดตั้งรัฐยิวและอพยพไปอยู่ที่ปาเลสไตน์ และจากประสบการณ์ที่ต้องต่อสู้กับทั้งสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติและทางอารมณ์และความรู้สึกที่เป็นปฏิปักษ์ ของชาวอาหรับ ทำให้มาร์ติน บูเบอร์สนใจแสวงหาคำสอนเรื่องสภาวะ และเงื่อนไขต่าง ๆ ของมนุษย์ แล้วได้สะท้อนความคิดในเรื่องนี้ออกมาในงานเขียนต่าง ๆ หนังสือชื่อ I and Thou ของเขา เป็นที่รู้จักกันแพร่หลายที่สุดในหนังสือเล่มดังกล่าว มาร์ติน บูเบอร์ พยายามที่จะอธิบายให้เห็นว่ามนุษย์มีความสามารถที่จะสัมพันธ์และผูกพันกับโลกที่อยู่รอบ ๆ ตัวได้อย่างไร เขาเรียกความสัมพันธ์ชนิดที่บุคคลมองสิ่งอื่น ๆ นอกตัวเองในลักษณะที่เป็นวัตถุวิสัย และพยายามที่จะทำให้สิ่งเหล่านั้นเป็นประโยชน์แก่ตนเองให้มากที่สุดว่าความสัมพันธ์ชนิดนั้น

เป็นลักษณะ "I-It" และเสนอว่ามนุษย์เราควรมีความสัมพันธ์แบบ "I-Thou" มากกว่า ซึ่งในลักษณะนี้แต่ละบุคคลจะต้องมองคนอื่นว่า ต่างก็มีโลกที่เป็นของตัวเอง มีความจริงที่เป็นอัตวิสัยเป็นส่วนตัว และไม่จำเป็นต้องเหมือนใคร ในข้อเขียนต่าง ๆ เหล่านี้ มาร์ติน บูเบอร์ พยายามชี้ให้เห็นถึงศักดิ์ศรี และลักษณะพิเศษของความเป็นมนุษย์

มาร์ติน ไฮเดกเกอร์ ได้อธิบายถึงลักษณะการดำรงอยู่ที่พิเศษของมนุษย์ โดยเรียกว่า "dasein" อ่านว่า "ดาซีน" ลักษณะความเป็นมนุษย์นี้ไม่สามารถไปเปรียบเทียบกับสิ่งอื่นใดได้ มนุษย์มาอยู่ในโลกนี้โดยไม่ได้ยินยอมหรือใจและไม่มีเหตุผลอะไร มนุษย์ต้องเผชิญกับความว่างเปล่าของตนเอง ซึ่งทำให้มนุษย์ต้องกระวนกระวายใจ และเมื่อกระวนกระวายใจแล้วจึงได้ตระหนักถึงการดำรงอยู่ (existence) ของคน เช่นเดียวกับการเผชิญกับความกลัว ความสำนึก ความตาย และความสำนึกผิด สิ่งเหล่านี้แหละจะทำให้มนุษย์สามารถค้นหาความหมายให้กับตัวเองได้

ผู้ที่มีส่วนสำคัญอย่างมากในการพัฒนาความคิดตามลัทธิอัตถิภาวนิยมให้เป็นที่รู้จักกันอย่างกว้างขวาง ก็คือ ฌอง ปอล ซาทร์ ผู้มองว่ามนุษย์ดำรงอยู่ (existence) อย่างไรความหมาย เพราะมนุษย์ถูกโยนเข้ามาในโลกนี้ซึ่งปราศจากความหมาย ถ้าอยากรู้ถึงความหมายอะไรก็ตาม มนุษย์ต้องสร้างขึ้นมาเอง หรือหาคำตอบให้กับมันเอง ในเมื่อโลกและมนุษย์ดำรงอยู่โดยไม่มี ความหมาย มนุษย์จึงต้องพัฒนาความหมายต่าง ๆ ด้วยตนเอง แม้แต่พระเจ้าเป็นเจ้าก็ไม่สามารถให้ความหมายของสิ่งต่างๆ แก่มนุษย์ได้ มนุษย์ต้องเผชิญปัญหาด้วยตนเอง ประเมินค่านิยมด้วยการตัดสินใจของตนเอง และลงมือทำการด้วยความรับผิดชอบโดยการตัดสินใจของตนเอง ฌอง-ปอล ซาทร์ กล่าวว่า การที่มนุษย์ไม่กล้าตัดสินใจ หรือชอบเลี่ยงความรับผิดชอบ โดยการโยนความรับผิดชอบให้กับหลักการที่สังคมยอมรับ ทำให้เกิดความเบื่อหน่าย ซึ่งปรากฏออกมาในความรู้สึกไม่พอใจกับสภาพที่เป็นอยู่เฉยๆ ซาต่อชีวิต เอ็มระอา หรือหงุดหงิดอารมณ์เสีย การที่มนุษย์ไม่กล้าตัดสินใจด้วยตนเองเช่นนี้ เรียกว่า ศรีทษา

ที่ไม่ดี (bad faith)

ในเมื่อมนุษย์เกิดโดยว่างเปล่าและปราศจากความหมาย ไม่มีลักษณะที่เป็นแก่น (essence) ติดตัวมาที่สิ้นมนุษย์จึงต้องเลือกที่จะให้ความหมาย หรือสร้างลักษณะของตนเองขึ้นมา ตามที่ตัวเองอยากจะเป็น ดังกล่าวไว้ว่า "มนุษย์เป็นสิ่งที่มีมนุษย์ทำ ไม่ใช่สิ่งที่มนุษย์เป็น" นั่นก็คือ มนุษย์มีเสรีภาพที่จะเลือกแนวทางที่ตนปรารถนา ถ้าโง่ก็เพราะมนุษย์ทำตัวเองให้โง่ ถ้าฉลาดหรือกล้าหาญก็เพราะมนุษย์ใช้เสรีภาพเลือกทำตัวเองให้ฉลาด หรือกล้าหาญ ไม่ได้มีใครมาสร้างหรือลิขิตชะตาชีวิต หรือลักษณะที่เป็นแก่นของมนุษย์ไว้

เรื่องเสรีภาพนี้ ฌอง-ปอล ซาทร์ เน้นมากว่าเป็นสิ่งเดียวกับมนุษย์ ถ้ามีเสรีภavn้อยลงเท่าใด ก็มีความเป็นมนุษย์น้อยลงเท่านั้น มนุษย์มีเสรีภาพอย่างเต็มที่ในการเลือก และกระทำทุกอย่าง ดังนั้นมนุษย์จึงต้องรับผิดชอบด้วยตนเองต่อทุกสิ่งทุกอย่างที่เกิดขึ้น จะอ้างว่าเป็นการกระทำของพระเจ้าเป็นเจ้าหรือของสังคมไม่ได้

๒. แนวคิดทางการศึกษา เมื่อมนุษย์มีเสรีภาพที่จะเลือกสร้างลักษณะของตัวเอง หรือกำหนดชะตาชีวิตของตนเองแล้ว ก็จะต้องตัดสินใจกระทำการอย่างใดอย่างหนึ่งคือ จะเลือกอะไรดี แต่ทุกคนก็ไม่จำเป็นต้องเลือกเหมือนกัน ดังนั้น การศึกษาซึ่งเป็นกระบวนการทางสังคมที่จะมีส่วนช่วยในการตัดสินใจเลือกของมนุษย์ ก็ไม่จำเป็นต้องมีจุดมุ่งหมายเดียวที่กำหนดตายตัวลงไปเลย

ถ้าจะพูดกันกว้างๆ แล้ว จุดมุ่งหมายของการศึกษาคตามลัทธิอัตถิภาวนิยม ก็คือการเข้าถึงเป้าหมายชีวิตของแต่ละบุคคล (fulfillment of personal goals) โรงเรียนควรเป็นสถานที่ ๆ จะให้ผู้เรียนได้คลุกคลีกับประสบการณ์ต่าง ๆ ของชีวิตอย่างจริงจัง วิชาที่สอนในโรงเรียนเป็นเพียงเครื่องมือ ที่จะช่วยให้ผู้เรียนได้เข้าถึงอัตวิสัย คือรู้จักการเลือกเป้าหมายชีวิตและวิธีดำเนินชีวิตด้วย

หลักสูตรที่เหมาะสมนั้น สมควรจะเป็นหลักสูตรที่เปิดกว้างในแนวทางของมนุษยศาสตร์ (Humanities) หรือศิลปศาสตร์ (Liberal Arts) เพราะจะทำให้ผู้เรียนเข้าถึงปัญหาที่สำคัญๆ ของมนุษย์และเข้าถึงเสรีภาพ

ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญที่สุดในความเป็นมนุษย์ได้เกิดขึ้น ถ้าเป็นไปได้ จะมีวิชาต่าง ๆ จำนวนมากให้ผู้เรียนเลือกก็ยิ่งดี ครูจะต้องกระตุ้นให้ผู้เรียนเป็นตัวของตัวเองให้มากที่สุด ด้วยการสนับสนุนให้ผู้เรียนระบายความรู้สึกภายในของตนออกมา และทำในสิ่งที่ตัวเองเลือกเอง ในขณะที่เดียวกันครูจะต้องมีความเป็นตัวของตัวเองด้วย และควรสอนในลักษณะที่ว่า ความรู้ที่ครูนำมาเสนอนั้น ไม่ใช่สิ่งที่มี "ใครฝากมาให้" แต่มันออกมาจากตัวของครูเอง

การเรียนรู้ขึ้นอยู่กับปฏิกริยาภายในตัวผู้เรียน ไม่ใช่ขึ้นอยู่กับวัตถุภายนอก นั่นก็คือความรู้เป็นสิ่งที่อยู่ในตัวผู้เรียน ไม่ใช่อยู่ที่นอกตัวผู้เรียน เนื้อหาวิชาต่าง ๆ ในโรงเรียนนั้น ไม่ใช่วิชาใดวิชาหนึ่งที่สำคัญที่สุด มันเป็นเพียงสิ่งที่ผู้เรียนจะเลือกเพื่อทำให้เขาได้รู้จักตนเอง หรือเข้าถึงเป้าหมายในชีวิตของตน วิชาใดที่ผู้เรียนพอใจ และเห็นว่าควรที่จะเลือก วิชานั้นย่อมมีความสำคัญ สิ่งที่จะต้องคำนึงถึงในการเรียนการสอนก็คือ วิธีการที่จะกระตุ้นและเร้าให้ผู้เรียนตื่นตัว และรู้แนวทางว่า ควรจะเลือกอย่างไร ซึ่งนักเรียนจะต้องใช้เสรีภาพในการตัดสินใจด้วยตนเอง

มาร์ติน บูเบอร์ เห็นว่ามนุษย์ถูกปฏิบัติเยี่ยงวัตถุอยู่เสมอ ๆ และในบางครั้งในวงการศึกษาก็เช่นกัน ผู้เรียน ซึ่งเป็นมนุษย์ถูกลดศักดิ์ศรีลงมาเป็นเพียงรหัสประจำตัวเท่านั้น ครูและผู้เรียนไม่มีความสัมพันธ์ต่อกัน ครูมีหน้าที่สอน ก็สอน แล้วก็ให้กลับบ้าน สบาย แล้วก็ให้คะแนนเสร็จแล้วต่างคนก็ต่างไป มาร์ติน บูเบอร์ เห็นว่าไม่จำเป็นที่จะต้องเป็นเช่นนั้น เขาเสนอให้ ครูและผู้เรียนมีความรู้สึกต่อกัน และเข้าใจกัน การสอนเป็นการนำ

เอาความรู้ ความรู้สึก และความไม่ฝืนมาแลกเปลี่ยนกัน ทุกคนที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการนี้จะต้องเป็นทั้งผู้ให้และผู้รับ เป็นทั้งผู้สอน และผู้เรียนในขณะเดียวกัน มาร์ติน บูเบอร์ อยากให้ความสัมพันธ์เช่นนี้ มีอยู่ในทุกระดับของการศึกษาและในสังคม

อนึ่ง การที่ปรัชญาการศึกษา นี้ ต้องการฝึกให้ผู้เรียนได้รู้จักตนเอง สนใจตนเองและเลือกแนวทางของตนเอง นั้น ไม่ได้ขัดกับเรื่องความสนใจในผู้อื่น แต่อย่างไร เพราะปรัชญานี้ถือว่าสิ่งที่ดีที่สุดสำหรับตนเองนั้น จะต้องเป็นสิ่งที่ดีที่สุดสำหรับผู้อื่นด้วย สิ่งที่ตนเองเลือกนั้นย่อมหมายถึงว่า เลือกสำหรับผู้อื่นด้วย เสรีภาพไม่ใช่การล้าใจ ถ้าผู้เรียนจะเลือกเข้าแควในห้องเรียน ขณะที่ผู้อื่นกำลังเรียน และครูกำลังสอน ย่อมจะไม่ใช่การเลือกที่ดีที่สุด เพื่อนๆและครูคงจะยอมไม่ได้แน่ๆ เพราะฉะนั้น จึงถือได้ว่า สิ่งที่ไม่ดีสำหรับผู้อื่นก็ย่อมไม่ดีสำหรับตนเองด้วย

แนวคิดทางการศึกษาในลักษณะนี้ แตกต่างจากแนวคิดทั่วไปอย่างมาก ทำให้มีผู้สงสัยว่าจะนำไปปฏิบัติในโรงเรียนได้มากน้อยเพียงใด ปัจจุบันนี้ โรงเรียนที่จัดการศึกษาได้ใกล้เคียงกับความคิดตามลัทธิขัณฑ์ภาวนานิยมมากที่สุดก็คือ โรงเรียนซัมเมอร์ฮิลล์ (Summerhill School) ซึ่งก่อตั้งโดย เอ.เอส.เนลล์ (A.S. Neill : 1883-1973) อยู่ในประเทศอังกฤษ และที่มีความเหมือนอยู่บ้างก็คือ โรงเรียนหมู่บ้านเด็ก ของมูลนิธิเด็ก ที่อำเภอไทรโยค จังหวัดกาญจนบุรี ซึ่งนำแนวคิดของเนลล์มาประยุกต์กับพุทธปรัชญา โรงเรียนทั้งสองนี้ให้เสรีภาพแก่นักเรียนมากกว่าโรงเรียนอื่นๆในประเทศของตน

ศักดิ์ ประสงค์ประทานพร

สาขาวิชาศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี